

ÚLOHA TVORIVÉHO SKEPTICIZMU V POZNANÍ

G. A. PODKORYTOV (LENINGRAD)

Nevyhnutnosť rozboru tejto témy je podmienená niekoľkými príčinami. Prvá: Materialistická dialektika je metóda, ktorá zhodnocuje a podrobuje kritickému prepracovaniu dedičstvo vedy minulosti. Ako sa to uskutočňuje, v akých pojmoch sa to vyjadruje? Odpoveď na túto otázku nám pomôže dať téma predložená na posúdenie. Tvorivý skepticizmus je konkretizáciou dialektickej negácie vo sfére myslenia a poznania. Rozvoj poznania obsahuje v sebe prvok preberania i odmietania dedičstva. Ak chceme odhaliť mechanizmus rozvoja vedeckého poznania, nemôžeme sa obmedziť na všeobecnú filozofickú kategóriu negácie. Je nevyhnutné, aby sme ho konkretizovali viacerými inými pojmami, špecificky interpretujúcimi proces kritického prepracovania teoretického dedičstva. Preto musíme prihliadať na také pojmy, ako pochybovanie, skepticizmus, nihilizmus, ktoré majú dlhú históriu.

Druhá príčina: Tvorivý skepticizmus vystupuje ako prvok charakteristiky metódy vedeckého poznania. V úvahách o vedeckej metóde sa nemožno zaoberať bez skúmanej témy. Vedecké myslenie nemožno charakterizovať iba súhrnom viacerých schopností, ale aj odmietaním istých nedostatkov. Teda do pojmu vedeckej metódy sa nezahrňujú iba predstavy o tom, čím má byť, ale aj názory na to, čím nemá byť, aká nemá byť. Takéto postavenie otázky o metóde je analogické štúdiu jazyka. Lingvisti učia, ako treba hovoriť alebo písať, a vysrihávajú pred tým, ako sa to nemá robiť. Teda odmietanie, popieranie vystupuje ako moment pozitívnej charakteristiky metódy vedeckého poznania.

Vo vedeckom poznaní je presvedčenie úzko spojené s popieraním. Pri poznaní javov je dôležité vedieť nielen to, čo je, bolo alebo bude, ale aj to, čoho niet, aké javy alebo fakty sa neprejavujú, čo zásadne nemôže byť. Popieranie je tu základom tvrdenia, predstavuje tvorivú zásadu s opačným znakom. Napr. zákon uchovania energie nie je iba zovšeobecnením faktu uchovania energie v uzavretých systémoch, ale aj dôsledkom nevydarených pokusov zostrojiť perpetuum mobile. Avšak vzťahový princíp získame ako výsledok mnohých pokusov, cieľom ktorých je odhaliť absolútny pohyb. Tento cieľ sa ukázal ako principiálne nedosiahnuteľný.

Tretia príčina: Nemožno priznať, že krátke vymedzenie skepticizmu vo filozofickej literatúre (jeho definícia) je úspešné. Jeho obsah sa značne odlišuje od dôkladnejšej charakteristiky skepticizmu, ktorá sa obvykle pokladá za definíciu. Skepticizmus sa určuje ako koncepcia, ktorá podrobuje pochybovaniu možnosť poznať objektívnu skutočnosť, dosiahnuť objektívnu pravdu. No neskôr, pri analýze rozličných foriem skepticizmu sa ukazuje, že toto jeho vymedzenie odráža iba názory filozofov — agnostikov a nie je v súlade s ideami tvorivého

skepticizmu, vyslovenými pokrokovými filozofmi rozličných období. Táto okolnosť dokazuje nevyhnutnosť analyzovať skepticizmus a jeho úlohu v poznaní.

Nijaký nový krok v poznaní nie je možný bez toho, aby sa neopieral o výsledky, ktoré sa už dosiahli. Vzniká otázka, prečo asimilácia týchto výsledkov nevyhnutne predpokladá ich kritickú analýzu a tvorivé prepracovanie. Aby sme mohli odpovedať na túto otázku, musíme pozorne preskúmať niektoré zvláštnosti ľudského poznania.

V každej historickej epoche vedecké myslenie disponuje — podľa kvality východiskových predpokladov — určitým myšlienkovým materiálom, ktorý získalo od svojich predchodcov. Obsah tohto materiálu je rôznorodý. Spolu so systémom objektívneho poznania existuje v ňom aj systém iracionálnych predstáv. Človeku je vlastné myliť sa. Obsah a príčiny omylov, ktoré sprevádzajú poznávaciu prácu ľudského rozumu, môžu mať najrozličnejšie vlastnosti. Je tu aj historická ohraničenosť poznania, aj nekritický vzťah k udalostiam, nedostatok chuti vyjasniť príčinnú podmienenosť javov, antihistorizmus, šablónovitosť myslenia atď.

Spôsob myslenia, ktorý sa odovzdáva z pokolenia na pokolenie (a stáva sa relatívne samostatným), nadobúda svoju tradíciu. Tradície hrajú dôležitú úlohu v živote ľudí, lebo formujú ich myslenie a city. Úloha tradícií v procese rozvíjania skutočných vzťahov a pri ich poznávaní je protirečivá: existujú tradície, ktoré prekážajú tomuto rozvoju, a tradície, ktoré ho umožňujú; sú tradície, ktorých jedny prvky tomuto rozvoju prekážajú, iné ho napomáhajú.¹ Tradícia, ktorá stratila svoj základ (so zmenou skutočných vzťahov, ktoré ju zrodili, ale stále ešte fungujú), stáva sa podľa Engelsových slov silnou brzdou, internou silou v histórii. Návyk žiť a myslieť starým spôsobom je veľmi silný. „Tradície všetkých mŕtvych pokolení sa vznášajú ako ťažký sen nad mozgami živých.“² Inštitúciu, ktorá sa prežila, možno zrušiť odrazu, návyk však nemožno zlikvidovať zo dňa na deň.

Negatívna úloha zastaraných tradícií sa neprejavuje iba v každodenných predstavách človeka, ale aj vo sfére vedeckého myslenia. Také tradície sú podľa Engelsa veľkou silou nie iba v katolíckej cirkvi, ale aj v prírodných vedách. Napríklad Ptolemaiov systém naďalej zamestnával myslenie niektorých učencov aj po Kopernikových objavoch. Kopernikovi bolo ťažko zvíťaziť nad Ptolemaiom nie preto, že by Ptolemaiove logické argumenty boli nevyvrátiteľné a Kopernikova logika slabá. Argumenty neboli seriózne, ale silnou oporou geocentrických názorov bol veľmi rozšírený primitívny empirizmus, videnie „vlastnými očami“. A tak dokonca ani progresívne uvažujúci vedci tých čias nemohli odrazu prijať novú teóriu. Napr. F. Bacon považoval Kopernikovu heliocentrickú teóriu za umele vykonštruovanú koncepciu, za ďalší naturfilozofický systém.

K faktorom, ktoré brzdia rozvoj poznania, môžeme priradiť aj prílišnú úctu voči autoritám a dogmatizmus. Nekritické uznávanie toho či iného vedec-

¹ Pozri DJAČEVA, Todora: Tradicija i razvitiye. Filsofskaja mysl 1, 1967, s. 92.

² MARKS, K. i ENGELS, F.: Sočinenija, tom 8, s. 119.

kého tvrdenia za správne iba preto, že nejaká autorita trvá na jeho platnosti, je príznakom slabého rozumu. Kritická previerka daného myšlienkového materiálu, samostatné skúmanie predmetu je pomalou a ťažkou prácou. Spoliehať sa na druhých je omnoho ľahšie než samotného skúšať, preverovať.

Pravda, obracanie sa k autoritám nemôžeme z vedeckej metódy celkom vylúčiť. Veda je predsa výsledkom práce vedcov a predovšetkým geniálnych tvorcov. Avšak neustále obracanie sa na autority kvôli odôvodňovaniu svojich názorov, vzývanie bohov aj tam, kde by celkom stačili ľudia, oslabuje vlastnú pozíciu skúmateľa. Odkazy na minulé poznatky, vrátane poznatkov, ku ktorým dospeli géniovia, je opakovanie, a nie pohyb dopredu. „Kto sa v spore odvoláva na autoritu — hovoril Leonardo da Vinci — ten neuplatňuje svoj rozum, ale iba pamäť.“³

Filozofické myslenie dávno spozorovalo ilúzie, omyly a poblúdenia, ktoré odpradáva sprievádzajú ľudské poznanie. Už Roger Bacon zaznamenal štyri základné predsudky, ktoré stoja v ceste rozumovému poznaniu. Sú to: autorita bez sily a hodnoty, dĺžka a veľkosť návyku, predsudok nevediaceho človeka, úsilie skryť neznalosť pod maskou múdrosti.⁴ G. Bruno určil deväť príčin, ktoré bránia pravdivo poznať realitu. Patrí k nim usudzovanie o svete podľa rozprávania iných, pod vplyvom nejakého strachu, utrpenia, podľa niečoho nadprirodzeného, skúmanie vulgárnej filozofie, ohraničenosť prostriedkov nášho poznania, úpadok ducha, nedôvera k nemu a iné.⁵

Nástojčivejšie a podrobnejšie než jeho predchodcovia hovoril o „idoloch“, ktoré bránia poznaniu prírody, Francis Bacon. Za príčinu omylov rozumu považoval klamlivé idey, ktoré nazval „preludmi“.⁶

V idoloch, pred ktorými sa skláňali prvotní ľudia, vyjadrovala sa slabosť človeka v boji s prírodou. Ľudia sa skláňali pred modlami z kameňa alebo dreva, považujúc ich za vyššie bytosti, ku ktorým nemožno pristupovať kriticky. Prešiel čas a človek sa presvedčil, že pred ním stoja neužitočné kamenné alebo drevené bábiky. Avšak s „idolmi“, ktoré neboli výtvorom ľudských rúk, ale ktoré zaplňajú medzery v našom poznaní a majú vplyv na naše správanie, ľudstvo sa dosiaľ nevyrovnalo. Múr predsudkov je najpríkrejší zo všetkých múrov, ktoré kedy človek dobýjal. S týmto modlárstvom bude treba ešte viesť dlhý a úporný boj. Nie sú ťažké pravdy vedy — hovoril Gercen — ale rozlíšenie ľudského poznania od ilu fetišov a idolov, ktorý naň nasadol, od prijímania neprirodzeného za prirodzené, nepochopiteľného za pochopiteľné.

Odstrániť tieto zátarasy v ľudskom vedomí je úlohou samej vedy, takých jej dôležitých hybných pák, ako skúsenosť a úsudok. Základný kvas, fermenty na riešenie tejto úlohy dáva vede metodicky odôvodňované pochybovanie, tvorivý skepticizmus.

Prvotný význam slova „skepticizmus“ (zo starogréčtiny) je obzerať sa

³ Leonardo da VINCI: Izbrannoje, Moskva 1952, s. 179.

⁴ Pozri TRACHTENBERG, O. V.: Očerki po istorii zapadnojevropejskoj srednevekovoj filosofii, Moskva 1957, s. 157.

⁵ BRUNO, D.: O geroičeskom entuziazme, Moskva 1953, s. 182—190.

⁶ BEKON, F.: Novyj organon, Moskva 1935, s. 122—127.

dookola, zvažovať, skúšať, byť nerozhodný, premýšľať, pochybovať. „Skeptický spôsob úsudku — hovorí Sextos Empeirikos — nazýva sa »hľadajúcim« podľa činnosti zameranej na hľadanie a obzeranie, alebo »zachovávajúcim« podľa duševného stavu, do ktorého sa dostáva človek obzerajúci sa dookola po skončení hľadania, alebo »rozpačitým« podľa toho, že sa nad všetkým čuduje a hľadá — ako hovoria niektorí — alebo podľa toho, že sa nevie rozhodnúť medzi súhlasom či popieraním.”⁷ Sextos Empeirikos, odhaľujúc prvotný význam pojmu „skepticismus”, zaznamenáva znaky psychologického a gnozeologického charakteru. Skepticizmus tu vyzerá ako akýsi psychický zážitok subjektu v procese poznania okolitej skutočnosti.

Komentujúc učenie Sexta Empeirika, americký filozof Richard Brandt poznamenáva, že vznik skepticizmu je spojený s nádejou človeka dosiahnuť duševnú spokojnosť. Ľudia, ktorých znepokojujú protirečenia vo veciach a mučia pochybnosti o tom, aké alternatívy majú prijať, začínajú sa pýtať, čo je pravdivé a čo falošné, lebo si robia nádeje, že rozriešením tejto otázky dosiahnu uspokojenie. Základným princípom skeptického systému je, že proti každej premise sa stavia iná premisa, ktorá jej je rovnocenná.⁸

S rozvojom vedy a filozofie v rozličných historických epochách sa menil aj obsah a úloha skepticizmu. Skepticizmus vznikol v starom Grécku v 4. až 3. stor. pred n. l. ako zvláštna filozofická škola (Pyrrhon, Ainesidemos a Sextos Empeirikos). Antický skepticizmus bol zameraný proti materialistickej línii vo filozofii, vyjadroval pochybnosti o vierohodnosti zmyslového poznania (10 trópov Ainesidema). V období renesancie skepticizmus francúzskych filozofov Montaigna a Beilleho podryval základy stredovekej scholastiky a cirkvi.

Descartov skepticizmus zavrhol dogmatické preberanie vedomostí. Descartes sa riadil zásadou: „Nikdy neprijímať ako pravdivé to, čo som nepoznal s úplnou samozrejmosťou, inými slovami, starostlivo sa vyhýbať nerozvážnosti a predpojatosti a zahŕňať do svojich úsudkov iba to, čo sa môjmu rozumu javí celkom jasne a tak výrazne, že nemám nijakú príčinu o tom pochybovať.”⁹ Podľa názoru historika Bocla Descartes „zasluhuje si vďaka potomstva ani nie za to, čo vytvoril, ako skôr za to, čo narušil. Celý jeho život bol veľkým a veľmi úspešným bojom proti ľudským predsudkom a tradíciám... Bol veľkým reformátorom a osloboditeľom európskeho rozumu.”¹⁰

V 18. stor. vo filozofii Huma a Kanta skepticizmus vystupuje v agnostickom zafarbení a proklamuje nemožnosť odhaliť pravdivú podstatu vecí. Tento pohľad na skepticizmus je charakteristický aj pre súčasnú buržoáznu filozofiu. „Skeptickou sa nazýva každá filozofická teória — podľa Husserlovho názoru — ak vychádza z principiálnych názorov, do značnej miery ohraničuje ľudské poznanie, najmä vtedy, keď vylučuje z oblasti možného poznania široké sféry reálneho bytia alebo osobitne uctievané vedy (napr. metafyziku, prírodovedu,

⁷ Sekst Empirik, Tri knihy Pirronových položien, SPb 1913, s. 19.

⁸ NAGEL, E., BRANDT, R. B.: Meaning and Knowledge. Systematic Readings in Epistemology, New York — Chicago — Burlingame, s. 375.

⁹ DEKART, René: Izbrannyje proizvedenija, Moskva 1950, s. 272.

¹⁰ BOKL, G. T.: Istorija civilizacii v Anglii, SPb 1906, s. 237—238.

etiku ako racionálne disciplíny).¹¹ Bertrand Russell vyhlásil, že „každý poznatok je do istej miery pochybný, a preto nemôže povedať, pri akej miere pochybnosti prestáva byť poznatkom; rovnako nemôžeme povedať, koľko vlasov má človek stratiť, aby sa stal plešivým.“¹² Ak chceme rozriešiť spor o kritérium pravdy, musíme disponovať prijateľným kritériom, prostredníctvom ktorého by sme mohli rozsúdiť tento spor. Aby sme disponovali prijateľným kritériom — hovoria skeptici — najprv sa musí vyriešiť sporná otázka o danom kritériu. Daný argument tak získava formu logického kruhu a nájdenie kritéria pravdy sa stáva prakticky nemožným.¹³ Táto forma skepticizmu hrá vo filozofii úlohu svojského strašiaka, je samovraždou filozofického myslenia: dokázať, že známa teória vedie ku skepticizmu, znamená zbaviť ju akéhokoľvek významu.

Uvedené historické príklady ukazujú, že všeobecným znakom akéhokoľvek skepticizmu je pozícia popierania, negácie: neprijatie existujúcich spoločenských poriadkov, spôsobu myslenia ľudí, obsahu poznatkov, t. j. kritický vzťah k danému, k jestvujúcemu. Ak vychádzame z tohto všeobecného príznaku, nemôžeme ešte určiť, či skepticizmus ako špecifický jav poznania je kladným, progresívnym spôsobom myslenia, alebo naopak, negatívnym, reakčným. Klasifikácia *skepticizmu všeľu* ako jedného z variantov subjektívneho idealizmu¹⁴ nezodpovedá podľa nášho názoru jeho skutočnému obsahu. Iba vtedy, keď bude jasné, v mene čoho, za akým účelom, z akých ideologických pozícií sa vyjadruje pochybnosť o oprávnenosti alebo nevyhnutnosti určitých ideí, začína sa prejavovať určenie skepticizmu a jeho konkrétna úloha pri poznávaní skutočnosti.

Skepticizmus sa prejavuje v mnohorakých formách: uplatňuje sa pri faktoch poznania, pri maximách každodenného života, pôsobí vo vede, vo filozofii a v ďalších oblastiach duchovnej kultúry. V literatúre o skepticizme sa správne rozlišuje každodenný skepticizmus a filozofický skepticizmus. Každodenný skepticizmus (estetického, etického alebo religiózneho zafarbenia) sa týka iba jednotlivých oblastí a vytvára sa na základe osobnej životnej skúsenosti jedinečného subjektu, nie je výsledkom prísnej a metodologickej práce mysle, ale svojrúznou zmesou logických argumentov a osobných zážitkov. Každodenný skepticizmus je najčastejšie — podľa Richterových slov — skepsa frivolných, skúsených bonvivánov, ktorá tvorí atmosféru hostincov, divadiel, výstav a ulíc veľkých miest.

Na rozdiel od každodenného skepticizmu predstavuje filozofický skepticizmus odôvodnené pochybovanie, ktoré má všeobecný charakter. Závery filozofického skepticizmu, ktorý Hegel nazýval „osvieteným vedomím“, musia mať systematický a metodologický charakter, musia sa vyhnúť náhodným osobným predpokladom a individuálnym názorom, ktoré sa nástojčivo chcú uplatniť. Ludwig Feuerbach považoval za pravdivé filozofické pochybovanie také pochybovanie, ktoré človeka oslobodzuje od domnienok a predsudkov brániacich

¹¹ GUSSERL, E.: Logičeskije issledovanija, SPb 1909, s. 97.

¹² RASSEL, B.: Čelovečeskoje poznanije, Moskva 1957, s. 530.

¹³ Pozri NAGEL, E., BRANDT, R. B.: Meaning and Knowledge. Systematic Readings in Epistemology, New York — Chicago — Burlingame, s. 381.

¹⁴ Pozri GONČARUK, S.: O skeptikach i skepticizme, Moskva 1967, s. 11.

poznaniu, t. j. také pochybovanie, ktoré „sa nezameriava na prázdnotu a nerieši sa neurčitou záhlavkou, nemá ako východisko svojvôľu“.¹⁵ Pravdivé pochybovanie — podľa Feuerbacha — nie je bez predpokladov, ale jeho základom je všeobecné filozofické stanovisko, na ktoré sa „filozof nestavia svojvoľne ako na podstavec, nemôže ho ad libitum (podľa želania) opustiť a znovu zaujať, ale postavil ho tam duch svetovej histórie a jeho filozofie, a preto je nevyhnutným stanoviskom“.¹⁶

Spomedzi rozličných druhov filozofického skepticizmu najzaujímavejší je — podľa nášho názoru — tvorivý skepticizmus. Tento druh skepticizmu je dôležitým prvkom vedeckej metódy, hrá významnú kladnú úlohu v procese kritického prepracovania myšlienkového materiálu minulosti, ktorý skúma veda. Základnou myšlienkou pri analýze tejto formy skepticizmu môže byť Leninov názor, že dialektika obsahuje moment negácie, skepticizmu, že negáciu v dialektike treba skúmať ako moment spojenia, ako moment rozvoja, negáciu so zachovaním pozitívneho.¹⁷

Tvorivý charakter skepticizmu sa prejavuje predovšetkým v dodržiavaní miery popierania, v „cite pre mieru“. Raoul Richter v dôkladnej monografii, venovanej skepticizmu vo filozofii,¹⁸ odhaľujúc obsah daného pojmu a určujúc jeho hranice, poznamenáva, že nemožno nazývať tvorivým skepticizmom rozličné pochybnosti a neistotu, ktoré sú jednoducho príznakom ľudskej nedokonalosti, príznakom toho, že ľudské predvídanie a ľudské výpočty nemôžu rátať s každým javom, dať odpoveď na každú otázku, napr. či je počet všetkých hviezd párny alebo nepárny, či človek stihne odchod vlaku a pod.

Na druhej strane ani úplné kategorické popieranie, napr. popieranie jestvovania vonkajšieho sveta alebo morálnych hodnôt, nie je tvorivý skepticizmus, lebo negatívne sudy pritom vypovedajú s takým nekritickým presvedčením, aké je vlastné dogmatizmu. Absolútna a kategorická negácia — „kriticismus“ — je podľa Leninových slov „najhorší dogmatizmus“.¹⁹ Pochybovať o všetkom a veriť všetkému — to sú dve rovnako mylné pozície: jedna i druhá zbavuje človeka nevyhnutnosti rozmýšľať. Nie sú výsledkom tvorivých úsilí mysliteľa, ale skôr vyjadrením únavy myslenia, jeho bezradnosti pred zložitými a ťažkými otázkami špekulácie.

Na rozdiel od tvorivého skepticizmu úplné odmietanie akýchkoľvek noriem, princípov a zákonov, ktoré nie je spojené s nijakými pozitívnymi ideálmi (napr. odmietanie najlepších výsledkov minulosti — vrátane výdobytkov buržoáznej kultúry — súčasným buržoáznym skepticizmom), môžeme spravodlivo klasifikovať ako nihilizmus.

Slovo nihilizmus sa v európskych jazykoch používalo dávno, jeho význam sa neraz menil.²⁰ V ruskej literatúre 30.—50. rokov 19. stor. toto slovo nado-

¹⁵ FEJERBACH, L.: Istorija filosofii, Moskva 1967, s. 230.

¹⁶ Tamže.

¹⁷ Pozri LENIN, V. I.: Polnoje sobranije sočinenii, tom 18, s. 139, tom 29, s. 207.

¹⁸ RICHTER, R.: Skepticizmus vo filozofii, SPb 1910, s. 16—28.

¹⁹ LENIN, V. I.: Polnoje sobranije sočinenii, tom 29, s. 275.

²⁰ KOZMIN, B. P.: Dve slova o slove „nigilizm“, Izvestija AN SSSR, 10, 4, Moskva — Leningrad 1951.

búdalo zafarbenie skepticizmu, vulgárneho materializmu, idealizmu. „Známe už v prvých rokoch 19. stor., dlho putovalo po filozofických traktátoch, zbavené trvalého a jasného zmyslového odtieňa, zriedkavo sa používalo v kritických a polemických statiach, no jeho skutočná história sa začína od okamihu, keď ho uplatnil Turgenev: znenazdajky, s obdivuhodnou rýchlosťou získalo nový zmysel a vplyv.“²¹

V románe *Otcovia a deti* I. S. Turgenev nazýval nihilistami predstaviteľov ľavého krídla ruskej spoločnosti šesťdesiatych rokov — revolučných demokratov, nihilistov-raznočincov, ktorí mali negatívny vzťah k buržoázno-šľachtickým tradíciám a zvykom, k feudálnej ideológii. Revoluční demokrati neboli v podstate nihilistami. Odmietajúc nevoľnícke a buržoázne zriadenie, vytyčovali svoj pozitívny program so socialistickými ideálmi.

Jadrom obsahu tvorivého skepticizmu je metodologicky organizované pochybovanie; pochybovanie o všetkom, čo nemá dostatočnú príčinu, pochybovanie predpokladajúce — podľa Ogarevových slov — previerku faktu rozumom a úsudku faktom, pochybovanie, ktoré hľadá jasnosť a určitosť a nestrpí nijaké fantázie neadekvátne pravde.²²

Poľský filozof Tadeusz Kotarbiński, ktorý nazval tento typ skepticizmu „metodologickým“, podľa nášho názoru správne odhaľuje jeho podstatu. Pozícia metodologického skepticizmu — podľa Kotarbińského názoru — spočíva v požiadavke, aby sa v procese vedeckého poznania nanovo skúmala oblasť, v ktorej už existujú výsledky zdedené od predchodcov. Treba začínať znovu nie v dôsledku nevedomosti, ale kvôli sile nedôvery, ktorú podnietili tieto výsledky po oboznámení sa s nimi.²³

Tento druh skepticizmu nepopiera možnosti dosiahnuť poznatky, no pokúša sa získať ich vlastným úsilím. Tvorivý, metodologicky organizovaný skepticizmus — na rozdiel od absolútneho skepticizmu v jeho nihilistickej podobe — nie je samoučelný, ale slúži ako prostriedok na dosiahnutie pravdy. Kritický tvorivý prístup sa líši od prístupu abstraktnej negácie — podľa Collingwoodovho názoru — tak, ako úsudok sa odlišuje od súdu: jednoducho popierať to alebo iné stanovisko znamená hovoriť, že je nepravdivé, odôvodniť svoje presvedčenie.²⁴

Tvorivý skepticizmus, odôvodnené pochybovanie je pozitívnou metódou, nevyhnutnou podmienkou plodnej práce ľudského myslenia. Nedovolí mu zastaviť sa na dosiahnutej úrovni, núti ho hľadať nové cesty a dokonalejšie riešenia, dovoľuje vyhnúť sa pascám nezákonnej špekulácie a klamlivým metódam myslenia.

Pochybovanie ako prvok vedeckého poznania má všeobecný charakter. „O všetkom pochybuješ“ — bola obľúbená Marxova zásada. Pochybovanie je podľa Gercenových slov prvok večne pripájaný k všetkým momentom rozvíjajúceho sa myslenia, ktoré tvorí vedu, prvok odjakživa sprevádzajúci vedu. Prostřed-

²¹ ALEKSEJEV, M.: K istorii slova „nigilizm“, Leningrad 1928, s. 413.

²² Pozri OGAREV, N. P.: Izb. soc.-polit. i filos. proizv. II, Moskva 1956, s. 400.

²³ Pozri KOTARBIŇSKI, T.: Izbrannyje proizvedenija, Moskva 1963, s. 313.

²⁴ Pozri COLLINGWOOD, R. Q.: An Essay on Philosophical Method, Oxford 1950, s. 138.

níctvom tejto metódy vedec vyjadruje svoj vzťah k tradičným ideám, axiómam a dogmám, ku všetkému, čo sa považuje za „konečne dokázané“.

Tvorivý skepticizmus, metodologicky organizované pochybovanie má aj všeobecný výchovný význam. Bez ťažkostí a pochybovaní nemôže existovať plnohodnotná ľudská osobnosť. Herakleitos hovoril o pochybovaní ako o svätej chorobe človeka. Podľa správneho Russellovho názoru, človek s otupeným kritickým myslením ide životom zotročený každodennými predsudkami, zvykmi svojej doby a prostredia, názormi, ktoré sa vytvárajú v jeho vedomí bez účasti a súhlasu rozumu. Pre takého človeka je svet ohraničený, pochopiteľný, všedné predmety nevzbudzujú otázky a nevšedné sa odmietajú. Prvok tvorivého pochybovania v spôsobe myslenia takéhoto človeka mohol by sa stať rozhodujúcim krokom v jeho rozvoji ako osobnosti.

V historickom rozvoji vedeckého poznania spolu s pravdivým myšlienkovým materiálom, ktorý tvorí zlatý fond vedy, je mnoho klamlivého, zdanlivého, prekážajúceho správne mu pochopeniu sveta. Keď idey ovládnu rozum, stanú sa veľkou silou. Keď však rozum ovládnu mylné idey, táto sila prináša škodu. Tvorivý skepticizmus, správne chápané pochybovanie pomáha dokázať škodlivosť mylných ideí. Obsahuje prvok negácie, kritického vzťahu k rozličným poblúdeniam ľudského rozumu. Kritická činnosť, kritický duch — to je pozitívna kvalita vedeckého myslenia, dôležitý faktor vedeckého pokroku. Pomáhať rozvoju vedeckého poznania možno alebo odhaľovaním novej pravdy, alebo odstraňovaním príslušného omylu.